

**СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ САМОЗАЙНЯТИХ ОСІБ В УКРАЇНІ:
НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ****SOCIO-LEGAL PROTECTION OF SELF-EMPLOYED PERSONS IN UKRAINE:
REFORMING APPROACHES**

**Тищенко О.В., д.ю.н., професорка,
професорка кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Київський національний університет імені Тараса Шевченка**

**Саленко І.В., к.ю.н.,
доцентка кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Київський національний університет імені Тараса Шевченка**

У статті піднімаються сучасні проблеми соціально-правового становища самозайнятих осіб в Україні. Акцентується увага на специфіці такого виду самозайнятості як незалежна професійна діяльність, зокрема особливості незалежної професійної діяльності у сфері права.

Констатується, що основною складовою соціально-правового захисту самозайнятих осіб в Україні є загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Вказується, що вагомим кроком у напрямку осучаснення системи загальнообов'язкового державного соціального страхування України є запровадження у 2011 році єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Проте, дискримінаційний вплив на процес сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування особами, які провадять незалежну професійну діяльність, як категорія самозайнятих осіб, мало правове закріплення подвійного справляння єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Це не узгоджувалося з європейською цивілізованою демократичною практикою захисту прав осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню. Наголошується позитивне значення внесених з 01.01.2021 р. змін та доповнень у чинне законодавство України з метою усунення відповідних проблем.

Розглядаються закріплені у законодавстві України особливості збору та обліку єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у самозайнятих осіб у період дії правового режиму воєнного стану.

Підтримуються запропоновані у процесі законопроектної діяльності в Україні шляхи осучаснення системи адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та необхідності формування механізму правового регулювання ефективною інформаційною соціально-страховою системою, зокрема системи контролю за коштами фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, які основні напрями вдосконалення системи соціального захисту населення, у тому числі осіб, які забезпечують себе роботою самостійно.

Ключові слова: самозайнятість, самозайняті особи, незалежна професійна діяльність, соціальний захист, соціальні ризики, єдиний соціальний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

The article analyzes temporary issues of socio-legal status of self-employed persons in Ukraine. The attention is paid to the specifics of independent professional activity as a type of self-employed business, particularly in the field of independent professional legal practice.

It is stated that the main source of social and legal protection for self-employed persons in Ukraine is mandatory state social insurance. The article indicates that the important step towards modernization of the system of mandatory state social insurance in Ukraine has been the implementation of a single contribution to mandatory state social insurance introduced in 2011.

Nevertheless, discriminatory influence on the procedure of a single contribution paying to the mandatory state social insurance by individuals, conducting independent professional activity as self-employed persons had legal support for double contribution to mandatory state social insurance. The given fact contravened the practice of civilized European society as for the protection of individuals subjected to mandatory state social insurance. The positive effect of the amendments and modifications to the acting legislation of Ukraine introduced in 01.01.2021 with the purpose of corresponding problems elimination is emphasized.

The article also considers the specifics of collecting and recording the single contribution to mandatory state social insurance for self-employed persons with respect to Ukrainian legislation for the period of martial legal regime.

The article supports the ways of modernization of the administering system of the single contribution to mandatory state social insurance as well as the necessity of the mechanism formation for legal regulation of effective informative social insurance system suggested in the process of legislative drafting activity in Ukraine, namely, the monitoring system for mandatory state social insurance funds, as the main approach to the improvement of the system of social protection for the population, including those conducting independent professional activity.

Key words: self-employment, self-employed persons, independent professional activity, social protection, social risks, single contribution to mandatory state social insurance.

Вступ. Соціальні ризики, з якими стикається населення у сучасних економічних умовах (пандемія COVID-19, епідемії, безробіття, малозабезпеченість, інвалідність тощо) спрямовують людей на переформатування підходів щодо організації свого життя у напрямку обрання такого виду діяльності, яка дозволить бути максимально незалежним і нести повну відповідальність за процес її організації та результати. За цих умов значно збільшується чисельність осіб, які самостійно забезпечують себе роботою, зокрема здійснюють незалежну професійну діяльність. Практика засвідчує, що на сьогодні до затребуваних видів незалежної професійної діяльності відносять бухгалтерів, арбітражних керуючих, аудиторів, лікарів, приватних виконавців, нотаріусів, адвокатів тощо. Правова специфіка самозайнятості, її відмінність від трудових правовідносин, зумовлює необ-

хідність вдосконалення соціального захисту цієї категорії осіб, зокрема у частині перегляду та корегування підходів щодо наповнення бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування України. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування є основоположною базою встановлення соціально-захисних гарантій для самозайнятих осіб. Головною запорукою ефективних відносин у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування з самозайнятими особами є наявність сучасного правового регулювання збору та обліку єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ), що слугує наповненню бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, і впливає на функціональність системи соціального захисту населення України загалом.

Аналіз основних публікацій та досліджень. Теоретично-правовим проблемам соціального захисту населення України присвячені праці багатьох вітчизняних вчених. Вагомі питання функціонування соціально-захисних відносин піднімали такі науковці, як-от: В. Андріїв, Л. Біла-Тіунова, С. Іванова, О. Кучма, Н. Коробенко, Т. Козир, Г. Лещук, О. Москаленко, Р. Мірошник, Л. Райнова, С. Синчук, Л. Сіньова, І. Тиванюк, М. Шумило та інші. Утім, на сьогодні залишаються не до кінця врегульованими багато важливих проблем, зокрема щодо адміністрування та справляння ЄСВ як дієвої складової реалізації соціально-правового захисту самозайнятих осіб.

Мета статті розкрити сучасні тенденції розвитку правового регулювання соціальної політики України в аспекті сучасних напрямків вдосконалення соціально-правового захисту самозайнятих осіб.

Виклад основного матеріалу. Самозайнятість як суспільне та соціально-правове явище тривалий час вивчається науковцями різних галузей знань. Авторі-укладники психологічного словника В. Синявський, О. Сергєєнкова, застосовуючи не зовсім коректне з правової точки зору поняття «самозайняті працівники», «самозайнятість» розглядають як різновид зайнятості населення. «Самозайнятими працівниками», на їх думку, вважаються ті, хто, на основі приватної власності на засоби виробництва, самостійно організовують працю, відповідають за виробництво і реалізацію товарів, послуг [1]. Разом з тим, правовий зміст поняття «самозайнята особа», визначається у п. п. 14.1.226 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (у редакції станом на 01.01.2024 р.) (ПКУ), а саме: самозайнята особа – платник податку, який є фізичною особою – підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником в межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності [2]. Тобто, однією з головних умов статусу самозайнятих осіб, є умова, що вказана особа не перебуває у трудових відносинах у якості працівника. Проведення незалежної професійної діяльності визначається, як: участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, приватних виконавців, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою – підприємцем (за виключенням випадку, передбаченого пунктом 65.9 статті 65 ПКУ) та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб.

Відповідно до п. 65.9 ст. 65 ПКУ, якщо фізична особа зареєстрована як підприємець та при цьому така особа провадить незалежну професійну діяльність, така фізична особа обліковується у контролюючих органах як фізична особа – підприємець з ознакою провадження незалежної професійної діяльності [2]. Тож, ключовим фактором легалізації незалежної професійної діяльності є реєстрація та облік контролюючими органами, тому що налагодження ефективного механізму оподаткування самозайнятих осіб слугує детінізації ринку праці та наповненню бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, кошти яких відіграють основоположну роль поруч з коштами Державного бюджету для системи соціального захисту України. Тим паче слід ураховувати тенденції підвищення запитів в українському суспільстві на самозайнятість. Результати опитування, проведені групою «Рейтинг» на тему: «Ставлення молоді до власного бізнесу: порівняння України та ЄС» вказують, що 73% опитуваних молодих людей в Україні віддають перевагу самозайнятості і власному бізнесу. 19% хочуть бути найманим працівником. У Євросоюзі молодь зде-

більшого прагне працювати найманим працівником (56%) і тільки 39% обирає самозайнятість (особливо це характерно для країн Північної Європи). Це пояснюють тим, що в ЄС самозайнятість створює більші ризики для гарантійної роботи. До речі, саме серед самозайнятих працівників у Європі більша кількість тих, кому загрожує бідність або соціальна ізоляція. Серед найманих працівників таких удвічі менше [3]. Тобто, дане дослідження чітко окреслює тенденцію реалізації соціально-захисної функції заробітної плати в країнах євроспільноти, звідси і очевидна перевага пріоритетів найманої праці. В Україні, ситуація кардинально інша, оскільки порушення трудових прав працівників, відсутність ефективних соціальних пакетів, низькі заробітні плати спонукають шукати заробіток у сфері самозайнятості, зокрема у незалежній професійній діяльності.

Соціально-захисні гарантії самозайнятих осіб (осіб, які займаються незалежною професійною діяльністю) базуються на системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, як системи прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає страхові виплати та надання соціальних послуг застрахованим особам за рахунок коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, коштів державного бюджету та інших джерел, не заборонених законодавством [4]. Принцип загальнообов'язкового державного соціального страхування був закладений ще у 1998 році у базовому нормативному акті у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування в «Основах законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 14.01.1998 р. № 16-98/ВР (у редакції станом на 31.03.2023 р.). Беззаперечно, важливим кроком на шляху вдосконалення системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, стало впровадження з 1 січня 2011 р. єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Цей крок був спрямований на вдосконалення системи контролю і гарантій застрахованих осіб, у тому числі і самозайнятих. Згідно абз. 5 ст. 5 цього Закону, закріплена обов'язковість страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством про працю, та осіб, які забезпечують себе роботою самостійно (члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок), громадян – суб'єктів підприємницької діяльності [5]. Віднесення фізичних осіб, які забезпечують себе роботою самостійно та осіб, які провадять незалежну професійну діяльність (абз. 3 п. 1, п. 5 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 р. № 2464-VI (у редакції станом на 08.12.2023 р.)) до платників єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [6], звичайно певною мірою сприяла наповненню бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, однак не вирішувала проблему низьких пенсій для самозайнятих осіб у майбутньому. Оскільки сплата мінімального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (сума єдиного внеску, що визначається розрахунково як добуток мінімального розміру заробітної плати на розмір внеску, встановлений законом на місяць, за який нараховується заробітна плата (дохід), та підлягає сплаті щомісяця (п. 5 ст.1 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»)) [6] на підставі проведених обрахунків, слугувала і слугує для отримання невисоких пенсій. За даними, наведеними Пенсійним фондом України: в Україні у 2023 році пенсії менше 2000 грн отримували 67 859 осіб (0.6%), від 2001 до

3000 грн – 3 185 057 осіб (29.8%), від 3001 до 4000 грн – 2 282 090 осіб (21.3%) [7]. По суті, самозайнятість для майбутнього пенсіонера буде вигідною лише у тому випадку, коли особа буде мати мотивацію сплачувати ЄСВ вище мінімального, щоб у подальшому вирівняти розміри пенсій до 40 відсотків заробітної плати, як це визначено у Додатку до Розділу XI Конвенції Міжнародної організації праці «Про мінімальні норми соціального забезпечення» № 102 від 28.06.1952 р. [8], ратифікованої Законом України від 16.03.2016 р. № 1024-VIII [9]. Базуючись на тому, що відповідно ст. 8 Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» від 09.11.2023 р. № 3460-IX, установлено з 1 січня 2024 року мінімальну заробітну плату: у місячному розмірі: з 1 січня – 7100 гривень, з 1 квітня – 8000 гривень [10]. Навіть без ретельних математичних підрахунків бачимо, що 40 відсотків мінімальної заробітної плати складає 2840 гривень, суму, яка лише на 479 грн перевищує розмір прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність (2361 грн). Зрозуміло, що означені суми не є достатніми для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [11].

Окремим досить затребуваним напрямком незалежної професійної діяльності є, так звана, самозайнятість у галузі права, йдеться про адвокатську та нотаріальну діяльність. Проблема полягає у тому, що тривалий час аж до 01.01. 2021 року в Україні існувала дискримінаційна практика подвійного ЄСВ, тобто платники єдиного внеску були розмежовані на фізичних осіб-підприємців та осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, також був встановлений обов'язок сплати ЄСВ пенсіонерами, які здійснюють незалежну професійну діяльність. Як обґрунтовано доводила, досліджуючи податково-правовий статус самозайнятих осіб в Україні, науковиця С. Іванова, обов'язковому обліку в контролюючих органах підлягають і фізичні особи-підприємці, і фізичні особи, що провадять незалежну професійну діяльність. Така вимога не виключає ситуації, коли фізична особа – підприємець одночасно займається і незалежною професійною діяльністю. При цьому така особа, яка фактично суміщує обидва статуси, обліковується в податкових органах як фізична особа – підприємець, то додатково реєструватися як самозайнята особа вона не повинна. Встановлено суттєвий вплив факту реєстрації платником податків податково-правового статусу самозайнятої особи на порядок її оподаткування податком на доходи фізичних осіб [12, с. 5]. Про наявність проблеми подвійного оподаткування засвідчує численне зростання спорів щодо нарахування та сплати ЄСВ самозайнятою особою і подвійного нарахування ЄСВ за результатами здійснення одного й того ж виду господарської діяльності. Питання визнання недійсною вимогу податкового органу про сплату недоїмки зі сплати ЄСВ, нарахованої позивачу одночасно як самозайнятій особі, і як ФОП, були розглянуті 04.12.2019 р. у зразковій справі № 520/3939/19 Великою Палатою Верховного Суду. За результатами розгляду зазначеної справи суд підтвердив правомірність висновків судів попередніх інстанцій, що були сформовані під час розгляду цієї справи, а саме: контролюючий орган не може самостійно встановлювати позивачу як фізичній особі-підприємцю ознаки незалежної професійної діяльності, оскільки такі дії не узгоджуються з нормами Порядку обліку платників ЄСВ, якими визначено процедуру взяття на облік платників єдиного внеску; Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» не передбачено взяття та перебування на обліку платників єдиного внеску фізичної особи-підприємця з ознакою провадження незалежної професійної діяльності;

Положення про реєстр застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування не визначає статусу застрахованої особи, як фізична особа-підприємець з ознакою провадження незалежної професійної діяльності [13]. З метою вирішення цього питання було підготовлено Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (щодо усунення дискримінації за колом платників)» № 2166 від 20.09.2019 р., де зазначалось, що встановлення податковим органом фізичній особі-підприємцю ознак незалежної професійної діяльності протирічить встановленому порядку постановки суб'єктів підприємницької діяльності як платників ЄСВ на облік та є безпідставним [14]. Як наслідок, було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» щодо усунення дискримінації за колом платників» від 13.05.2020 р. № 592-IX. Цим Законом ст. 4 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», де наведено перелік платників ЄСВ, було доповнено частинами 4, 5 такого змісту: «4. Особи, зазначені у пунктах 4 (фізичні особи – підприємці, у тому числі ті, які обрали спрощену систему оподаткування (крім електронних резидентів (е-резидентів)), 5 (особи, які провадять незалежну професійну діяльність, а саме наукову, літературну, артистичну, художню, освітню або викладацьку, а також медичну, юридичну практику, в тому числі адвокатську, нотаріальну діяльність, або особи, які провадять релігійну (місіонерську) діяльність, іншу подібну діяльність та отримують дохід від цієї діяльності) та 5¹ (члени фермерського господарства, якщо вони не належать до осіб, які підлягають страхуванню на інших підставах) частини першої цієї статті, звільняються від сплати за себе єдиного внеску, якщо вони отримують пенсію за віком або за вислугу років, або є особами з інвалідністю, або досягли віку, встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», та отримують відповідно до закону пенсію або соціальну допомогу. Такі особи можуть бути платниками єдиного внеску виключно за умови їх добровільної участі у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.

5. Особи, зазначені у пункті 5 частини першої цієї статті, звільняються від сплати за себе єдиного внеску за умови взяття їх на облік фізичних осіб – підприємців та провадження ними одного виду діяльності одночасно як осіб, зазначених у пунктах 4 і 5 частини першої цієї статті» [15]. Таким чином, з 1 січня 2021 року було звільнено від сплати за себе єдиного внеску ФОП та осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, якщо вони отримують пенсію за віком, або за вислугу років, або є особами з інвалідністю, або досягли віку, встановленого ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», та отримують відповідно до закону пенсію або соціальну допомогу. Такі особи можуть бути платниками єдиного внеску виключно за умови їх добровільної участі у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування; звільнено осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, від сплати за себе ЄСВ за умови взяття їх на облік як фізичних осіб-підприємців та провадження ними одного виду діяльності одночасно в якості ФОПів та осіб, які провадять незалежну професійну діяльність [16]. Наказом Міністерства фінансів України від 24 червня 2020 року № 323 «Зміни до порядку обліку платників податків та зборів» підпункт 4 пункту 6.7 розділу VI «Порядку обліку платників податків та зборів» викладено у такій редакції: якщо фізична особа зареєстрована як підприємець та при цьому така особа провадить незалежну професійну діяль-

ність, така фізична особа обліковується у контролюючих органах як фізична особа – підприємець з ознакою провадження незалежної професійної діяльності [17]. Слід відмітити, що зміни та доповнення внесені у чинне законодавство, безумовно позитивно вплинули на особливості законодавчого визначення умов і порядку сплати ЄСВ для самозайнятих осіб, у тому числі осіб, які провадять незалежну професійну діяльність.

Інноваційним з точки зору урахування тенденцій сьогодення діяльності самозайнятих осіб, є проєкт Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо запровадження спеціального режиму оподаткування доходів, отриманих фізичними особами від здійснення окремих видів діяльності № 10166 від 20.10.2023 р. (далі – проєкт Закону № 10166) У пояснювальній записці до проєкту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо запровадження спеціального режиму оподаткування доходів, отриманих фізичними особами від здійснення окремих видів діяльності» № 10166 від 20.10.2023 р. зазначено, що певна частина громадян не готова реєструватися через побоювання щодо процесу реєстрації та припинення фізичної особи підприємця, додатково звітності, можливих перевірок тощо. При цьому згідно з даними Державної служби статистики України, у 2021 році приблизно 3,06 мільйона фізичних осіб (19,5% від загальної кількості робочої сили) визначали себе як неофіційно зайнятих, тобто таких осіб, що працюють не за умовами офіційного працевлаштування і не є зареєстрованими фізичними особами-підприємцями... Саме тому для забезпечення можливості розпочати власну справу у легальній площині необхідно запропонувати відповідним економічним суб'єктам (водії, кур'єри, репетитори тощо) привабливу пропозицію, яка б могла водночас приносити помірні бюджетні надходження [18]. У проєкті Закону № 10166 пропонується запровадження спеціального режиму оподаткування у розмірі 6% для окремих категорій осіб, таких, як-от: 1) надання послуг із догляду за хворими, особами з інвалідністю, недієздатними або обмежено дієздатними особами, особами похилого віку; 2) надання послуг таксі, та інші послуги перевезення легковими автомобілями; 3) кур'єрська діяльність (послуги з доставки на дім); 4) проведення ремонтних робіт об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості; 5) надання послуг перекладу; 6) дресировання та догляд за домашніми тваринами; 7) діяльність із організації та проведення святкових заходів (тамада, ведучий); 8) діяльність у сфері охорони здоров'я людини, яка не потребує ліцензії (діяльність медсестер, фізіотерапевтів або іншого парамедичного персоналу у сфері оптометрії, гідротерапії, лікувального масажу, трудотерапії, логопедії, хіроподії, гомеопатії, мануальної терапії, голковколювання, діяльність психоаналітиків, психологів і психотерапевтів); 9) послуги з виконання фоторобіт; 10) послуги домашньої прислуги; 11) послуги з догляду за дитиною; 12) послуги, пов'язані з очищенням та прибиранням житлових приміщень за індивідуальним замовленням фізичних осіб; 13) послуги з ремонту на дому одягу та побутових текстильних виробів; 14) послуги з ремонту на дому трикотажних виробів; 15) послуги з ремонту на дому шкіряних галантерейних та дорожніх виробів; 16) послуги на дому з ремонту радіотелевізійної та іншої аудіо- і відеоапаратури; 17) послуги на дому з ремонту електропобутової техніки та інших побутових приладів; 18) послуги на дому з технічного обслуговування і ремонту музичних інструментів; 19) перукарські послуги на дому; 20) послуги на дому з манікюру та педикюру [19]. Слід погодитися з авторами даного законопроєкту, що йдеться про спрощені умови для легалізації понад 500 тисяч самозайнятих осіб та визначення юридичної площини для діяльності онлайн-

платформ (гармонізацію законодавства з ЄС – приведення податкового законодавства України у відповідність до вимог Директиви про адміністративне співробітництво (DAC7) щодо автоматичного обміну інформацією операторів цифрових платформ) [20]. Підтримуючи таку позицію, вважаємо за доцільне підкреслити, що детінізація самозайнятих осіб слугуватиме вдосконаленню не лише податкового законодавства, а й стане важливою складовою активізації функціонування соціально-захисної сфери, оскільки сприятиме наповненню бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Важливими для підтримки соціально-правового становища самозайнятих осіб також є пільгові умови встановлені Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022 р. № 2120-IX, згідно якого Прикінцеві та перехідні положення Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» були доповнені п. 9¹⁹ такого змісту: тимчасово, з 1 березня 2022 року до припинення або скасування воєнного стану в Україні та протягом дванадцяти місяців після припинення або скасування воєнного стану, особи, зазначені у пунктах 4, 5 та 5¹ частини першої статті 4 цього Закону, мають право не нараховувати, не обчислювати та не сплачувати єдиний внесок за себе [21]. Такий підхід, на наш погляд, є обгрунтованим хоча б тому, що складні реалії правового режиму воєнного стану ще більше загострюють проблемні соціально-економічні умови ринку праці, відповідно ризики соціальної незахищеності самозайнятих осіб збільшуються в разі, і саме тому необхідно створити правовий механізм реалізації пільгових умов для підтримки їх діяльності.

Для осучаснення системи соціального захисту в Україні було розроблено комплекс законодавчих змін щодо адміністрування ЄСВ, які були викладені у поданих 7 серпня 2023 року на розгляд до Верховної Ради України законопроєктах: проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» № 9569 [22], проєкт Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» щодо адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» № 9570 [23], проєкт Закону «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за перешкоджання уповноваженим особам Пенсійного фонду України, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття у проведеному перевірках» № 9571 [24]. Прийняття зазначених законопроєктів дозволить створити сучасну та ефективну європейську систему адміністрування в системі державного соціального страхування застрахованих осіб, оптимізувати витрати та забезпечити збалансованість бюджетів фондів соціального страхування для забезпечення формування дієвої системи соціального захисту.

Висновки. Розглядаючи проблеми реформування соціально-правового захисту самозайнятих осіб в Україні, слід звернути увагу на таке:

1. Ефективний соціальний захист населення цивільзованої держави базується на фундаментальних засадах захисту прав людини. Право на гідне життя забезпечується фінансовим наповненням системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, як одного з найважливіших факторів захисту від соціальних ризиків, зокрема для самозайнятих осіб.

2. Попри очевидні позитивні зрушення (відміна з 01.01.2021 р. дискримінаційного подвійного нарахування

ЄСВ для окремих категорій самозайнятих осіб; встановлення пільгових умов на період дії правового режиму воєнного стану в Україні, зокрема для самозайнятих осіб тощо), залишаються наявними багато невирішених проблем. Серед них: недоліки правового регулювання адміністрування та справляння єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, які у складних соціально-економічних умовах мають безпосередній вплив на реалізацію соціально-правових гарантій у сфері соціального захисту, у тому числі і для самозайнятих осіб, що не спонукає їх активно легалізувати свою діяльність.

3. Головною базовою основою для покращення соціально-правового захисту населення, у тому числі і самозайнятих осіб, – є модернізація системи загальнообов'язкового державного соціального страхування України, що сприятиме здійсненню належного контролю за цільовим спрямуванням коштів ЄСВ; побудові єдиної сучасної інформаційної системи загальнообов'язкового державного соціального страхування; суттєвому зменшенню адміністративних витрат системи загальнообов'язкового державного соціального страхування населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Психологічний словник. Авт.-уклад. В.В. Синявський, О.П. Сергєєнкова. За ред. Н.А. Побірченко. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf
2. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
3. Перун В. В Україні 73% опитаної молоді обирає самозайнятність і власну справу, у ЄС таких лише 39%, – дослідження. URL: https://lb.ua/economics/2023/08/02/568278_ukraini_73_opitanoi_molodi_obiraie.html
4. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XVI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text>
5. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 р. № 16-98/ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-вр#Text>
6. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text>
7. Скільки українських пенсіонерів отримують пенсію менше ніж 3000 гривень. URL: https://radiotrek.rv.ua/news/skilki-ukrayinskih-pensioneriv-otrimuyut-pensiyu-menshe-3000-griven_307693.html
8. Про мінімальні норми соціального забезпечення: Конвенція МОП № 102 від 28.06.1952 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MU52004?an=1186&ed=1952_06_28
9. Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 102: Закон України від 16.03.2016 р. № 1024-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-19#Text>
10. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 09.11.2023 р. № 3460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text>
11. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.07.1999 р. № 966-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text>
12. Іванова С. С. Податково-правовий статус самозайнятих осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Іванова Софія Сергіївна ; Держ. фіск. служба України, Ун-т держ. фіск. служби України. Ірпінь, 2017. 19 с.
13. Харицька А. Самозайнятих осіб і ФОП звільнять від подвійного ЄСВ – є певні умови. URL: <https://www.ligroup.com.ua/2772-2/>; Рішення від 02.09.2019 № 520/3939/19 Касаційного адміністративного суду Верховного Суду. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/84077152>
14. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (щодо усунення дискримінації за колом платників)» № 2166 від 20.09.2019 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66921
15. Про внесення змін до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» щодо усунення дискримінації за колом платників: Закон України від 13.05.2020 р. № 592-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/592-20#Text>
16. З 1 січня 2021 року адвокати звільнені від сплати подвійного ЄСВ. URL: <https://advokatpost.com/z-1-sichnia-advokaty-zvilneni-vid-splaty-podvijnoho-iesv/>
17. Зміни до порядку обліку платників податків та зборів: наказ Міністерства фінансів України від 24 червня 2020 р. № 323. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z0606-20#n67>
18. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо запровадження спеціального режиму оподаткування доходів, отриманих фізичними особами від здійснення окремих видів діяльності» № 10166 від 20.10.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/2030335>
19. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо запровадження спеціального режиму оподаткування доходів, отриманих фізичними особами від здійснення окремих видів діяльності № 10166 від 20.10.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/2030329>
20. Жарикова А. У Раді пропонують ввести 6% податок для самозайнятих осіб – кур'єрів, таксистів та фотографів. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/10/23/705757/>
21. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#n212>
22. Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» № 9569 від 07.08.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42417>
23. Проект Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» щодо адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» № 9570 від 07.08.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42418>
24. Проект Закону «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за перешкоджання уповноваженим особам Пенсійного фонду України, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття у проведенні перевірок» № 9571 від 07.08.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42416>